

343.9(477)

Є. Б. Пузиревський

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ВІЙСЬКОВИМ ЗЛОЧИНАМ

Розглянуто проблемні питання організації та здійснення запобігання військовим злочинам. Запропоновано розгалужену систему заходів впливу на відповідні детермінанти.

На сучасному етапі державотворення в Україні значна суспільна увага приділяється питанням, пов'язаним із криміногенною ситуацією в державі, станом протидії злочинності, запобігання криміналізації суспільства, нейтралізації негативних тенденцій цього процесу. Йдеться тут, насамперед, про проблеми екстраординарного плану, які прямо співвідносяться із питаннями національної безпеки України, безпеки її громадян, захи-

© Пузиревський Є. Б., 2010

сту конституційних прав і свобод людини, законності і правопорядку в державі. У цьому контексті особливої гостроти набуває проблема запобіжної діяльності, яка сьогодні перебуває у стані складних, суперечливих за своїм змістом, неоднозначних за наслідками процесів організаційного реформування, докорінної зміни суспільних відносин, які її складають. Тому забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку і законності у системі та механізмі її функціонування набуло доленосного значення, адже на цьому і ґрунтується національна безпека.

Причин загострення, ускладнення, негативації криміногенної ситуації в Україні чимало. По-перше, вони – в наших економічних, соціальних негараздах, у низьких темпах реформування суспільства, суб'єктивному гальмуванні цього процесу; по-друге, – у недостатній (а подекуди навіть низькій) ефективності роботи правоохоронних структур, центральних, місцевих органів влади та місцевого самоврядування, що значною мірою пояснюється тим, що правоохоронна діяльність переважно орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних злочинів, а не на запобігання їм через вплив на причини та умови скоєння злочинів; по-третє, – у відсутності належної, а головне – системної роботи в межах окремих напрямків. Вагомим чинником у цьому ряду постає і проблема наявності серйозних прогалин, застарілих і практично недіючих норм законодавчої бази протидії злочинності та запобігання їй.

Враховуючи надзвичайно гостру проблему оновлення, удосконалення, змін, розширення законодавчої бази запобігання злочинам, мінімізації негативних тенденцій злочинності, нейтралізації дії причин та умов скоєння злочинів, а також перекриття каналів, джерел, можливостей їх продукування, важливим напрямком діяльності з удосконалення функціонування системи є теоретична розробка проблем формування комплексу заходів запобігання військовим злочинам, а також стратегії і тактики їх реалізації.

У сучасній кримінології проблемам розробки системи правових, організаційних та функціональних засад діяльності щодо протидії злочинності приділяється певна увага у роботах Г. А. Аванесова, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. Е. Жалинського, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва та ін. Втім, існує низка принципових питань, які потребують спеціального дослідження, зокрема щодо заходів корекції загального порядку, які можуть у перспективі якісно вплинути на військову злочинність. Саме це і є метою даної статті. Її новизною стане обґрунтування окремих трансформаційних кроків на шляху

впровадження широкого руху запобігання злочинам військово-службовців.

Протидія злочинності як комплексна системна реакція суспільства на злочинні явища виступає в декількох взаємозалежних аспектах:

- як засіб соціального регулювання найбільш значущих суспільних відносин;
- комплекс заходів правового, виховного, спеціально-кримінологічного характеру;
- система різних рівнів запобігання і превенції злочинності, що лежить в основі діяльності різних суб'єктів.

Залежно від ієрархії причин та умов злочинності виділяють три основних рівні запобігання їй: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний [1, с. 179]. Співвідношення названих рівнів можна розглядати з позиції діалектичної філософії як категорії загального, особливого та окремого.

Загальносоціальний рівень, або вектор діяльності, акумулює зусилля держави та соціальних інститутів, спрямовані на вирішення протиріч у суспільстві, формування його моральних ідеалів, збереження ціннісних орієнтацій особистості, усунення соціальних негараздів. Ця діяльність здійснюється різними органами державної влади, громадськими об'єднаннями, установами, організаціями. При цьому запобігання злочинам не є їх специфічною або професійною функцією.

Соціальне запобігання повинно розглядатись як стратегічний напрямок протидії злочинності в цілому, досягнення справжньої соціальної справедливості у сфері розподілу матеріальних і духовних благ серед усіх членів суспільства, ліквідації всіх форм експлуатації, соціальної та економічної нерівності. Так само і тактичні заходи повинні бути безпосередньо спрямовані на усунення факторів ризику певних видів злочинної поведінки.

Поділ запобіжних заходів на стратегічні і тактичні є виправданим у зв'язку з кількома обставинами. А. І. Долгова визначає стратегію як мистецтво боротьби зі злочинністю не тільки в цілому, але і з окремими її видами, з урахуванням їх місця в загальній системі злочинності [2, с. 99]. В рамках діалектичної протилежності стратегії використовується поняття «тактика» як форма конкретизації стратегії в певних умовах місця і часу.

Основними напрямками загальносоціального запобігання злочинам будуть виступати три області: соціально-економічна, політико-правова і духовно-моральна [3, с. 294].

Отже, загальносоціальні заходи запобігання злочинам – це сукупність економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів. У Збройних Силах та інших військових формуваннях України до загальносоціальних заходів можна

віднести заходи, спрямовані на поліпшення життя і діяльності військ, удосконалення ідеологічної та виховної роботи з військовослужбовцями і т. д. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, однак їх вжиття створює необхідні умови для попередження кримінально каранних діянь.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. у військовій галузі характеризується різким підвищенням уваги до професійної армії. Основним аргументом виступив військово-технічний фактор. Стало зрозуміло, що на зміну солдатів, якому доводилось вести бій віч-на-віч із супротивником, приходять зовсім інший військовослужбовець, який керує складними електронними системами з підземного бункера за багато тисяч кілометрів від державного кордону країни-супротивника.

Автоматизація, комп'ютеризація усіх сфер військової діяльності неминуче ведуть до скорочення чисельності особового складу армії. Наприклад, у США перехід до професійної армії знизив кількість військовослужбовців на один мільйон осіб. Як свідчать дослідження, солдати строкової служби, у порівнянні з «контрактниками», допускають на 25 відсотків більше технічних і організаційних помилок у ході мирної військової діяльності, а в екстремальних умовах цей показник підвищується до 40 відсотків [4, с. 7].

Військова реформа, розпочата в нашій країні в 1992 р., впритул підійшла до розв'язання проблеми створення Збройних Сил та інших військових формувань України нового типу. Для військової організації це вкрай важливий процес. Його основні риси: демократизація армійського життя, виховання воїна-громадянина, воїна-професіонала.

Зараз Збройні Сили України стоять на порозі чергового скорочення. Остаточним принципом комплектування армії визначено змішаний – контрактно-призовний, тобто 50 відсотків – за призовом, 50 відсотків – за контрактом, а службу за призовом вже скорочено до одного року.

Крім того, можливе підвищення віку призовників. Як показують проведені кримінологічні дослідження серед військових юристів, підвищення віку призову на військову службу до 19 років вплине на скорочення нестатутних відносин: 58 % – незначно скоротить, 20,9 % – помітно їх скоротить (тобто 78,9 % респондентів указують, що скоротить більшою або меншою мірою), 19,4 % – не вплине і 1,7 % – важко відповісти [5, с. 12].

Всяляють надії заходи, спрямовані на припинення відтоку молодих офіцерів з армії (шляхом підвищення рівня забезпечення і припинення видачі дипломів із цивільною кваліфікаці-

сю випускникам військових вузів). На цю проблему звертали увагу як на початку реформи, так і зараз.

Останніми роками на військову службу приходять лише невеличка частка призовників. Інші користуються пільгами, відстрочками і т. д. Ситуація з укомплектуванням Збройних Сил України ускладнюється наявністю військових формувань ще в кількох відомствах, що також претендують на призовний контингент. Доцільно різко зменшити число відомств, які мають військові формування, рішучіше переходити до змішаної, а потім – до контрактної системи комплектування частин. Під час скорочення Збройних Сил України ця перспектива стає цілком реальною, що дозволяє перейти до професійної армії.

Звертає на себе увагу та обставина, що в армію дозволено призивати раніше засуджених осіб. Відповідно до п. 1 ст. 18 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від призову на строкову військову службу в мирний час звільняються громадяни України, які були засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі, обмеження волі, арешту чи виправних робіт, у тому числі із звільненням від відбування покарання [6]. Однак поза увагою законодавця залишаються інші види кримінального покарання, виконання яких не перешкоджає призвати громадянина України на військову службу: штраф; покарання у вигляді позбавлення права займатися певною діяльністю або займати певні посади; покарання у вигляді позбавлення спеціального, військового або почесного звання.

Також важко зрозуміти таке: у випадку засудження особи до покарання, не передбаченого п. 1 ст. 18 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», чи може вона бути призваною на службу, якщо судимість не погашена. Крім того, не вирішено питання про те, чи можливо призивати на військову службу особу, якій кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, обмеження волі та інше призначено умовно.

Результати проведеного нами анкетування показують, що 80 % військових юристів підтримують введення заборони призивати на військову службу раніше засуджених осіб.

Системність і специфіка запобіжних заходів на соціальному рівні відносно військових злочинів пов'язані також із комплексним дослідженням проблеми насильства в армії. Запобіжні заходи можуть бути адресовані різним категоріям військовослужбовців і поділяються на первинні, вторинні й третинні [7, с. 19].

Первинним заходам приділяється найменша увага. Це так звані наскрізні та індикативні дослідження. Наскрізні дослідження мають універсальний характер, наприклад, анкетуван-

ня всіх солдатів частини або проведення таких досліджень за територіальною ознакою. Вони спрямовані на виявлення рівня насильства в цілому й виділення специфічних груп ризику. Індикативні дослідження повинні проводитися відносно осіб, які раніше вчиняли акти насильства, особливо з метою задоволення особистих мотивів.

Вторинні заходи – це виявлення специфічних груп осіб з негативними, девіантними формами поведінки, пов'язаними, в першу чергу, з порушеннями вольової сфери (так звані залежні розлади), і наданням їм психологічної допомоги. Доцільним є ведення спеціальних обліків даної категорії осіб.

Третинні заходи соціальної профілактики – це надання всебічної допомоги жертвам злочинів, застосування заходів щодо ресоціалізації та реадаптації, психологічне супроводження таких осіб паралельно із наданням правової та медичної допомоги. У більшості західних країн діють численні програми допомоги жертвам насильства, у тому числі в армії. Вони організуються на рівні неурядових організацій, що мають матеріальну, юридичну і медичну підтримку з боку держави.

Проблема запобігання насильству в армії є комплексною за суттю і включає біологічні, соціальні, психологічні та економічні фактори, що його обумовлюють. Отже, і запобіжні заходи повинні носити системний характер. Комплекс заходів із запобігання насильству повинен бути спрямований на вирішення таких завдань:

- визначення індивідуальних факторів ризику і вжиття заходів, що змінюють поведінку особи;
- вплив на міжособистісні відносини і створення здорової обстановки в армійському колективі;
- спостереження за проблемними військовими підрозділами з метою оптимізації їх функціонування у визначених межах;
- боротьба з нерівністю і шкідливими звичаями;
- звернення до культурних цінностей і впровадження їх у масову свідомість і масову культуру військовослужбовців;
- формування моральних стандартів поведінки, пропаганда здорового способу життя, розвиток системи цінностей, спрямованих на нейтралізацію різних девіантних форм поведінки, неприпустимість їхньої привабливості, новизни, особливо відносно молодих солдатів. Саме на цьому рівні має бути порушено питання про вплив командування на пропаганду насильства, жорстокості, аномальних форм поведінки;
- створення цивілізованої, соціально орієнтованої моделі контролю над супутніми (фоновими) явищами, що супроводжують військову залученість.

Таким чином, можна виділити основні соціально-організаційні заходи запобігання військовим злочинам:

1. Поступово у Збройних Силах України повинна бути сформована контрактна професійна армія, для чого необхідно зменшити кількість відомств, що мають військові формування, підвищити вимоги до «контрактників», поступово зменшуючи число військовослужбовців за призовом.

2. Слід організувати та провести комплексні системні дослідження у сфері профілактики наркоманії та алкоголізму серед військовослужбовців. До цієї роботи варто залучити соціологів, психологів, медиків, правознавців, педагогів, економістів і фахівців соціальної роботи.

3. Виховно-патріотичною складовою роботи з військовослужбовцями уявляється можливість створення науково-дослідної бази для формування концепції по введенню інституту військових священиків у військових частинах, у тому числі дисциплінарних.

4. Визнання військовослужбовця винним у вчиненні будь-якого злочину (як загальнокримінального, так і військового) повинне спричиняти позбавлення його права займатися певною діяльністю, займати певні посади, а у випадку вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину – позбавлення сержантів, старшин, прапорщиків і офіцерів військового звання та звільнення в запас військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

Список літератури: 1. Криминология / под ред. В. Н. Бурлакова и Н. М. Кропачева. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с. 2. Криминология : учеб. для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 784 с. 3. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 2005. – 366 с. 4. Говорун Д. Профессиональные Вооруженные Силы: опыт, проблемы, перспективы / Д. Говорун // Методист. – 2003. – № 12. – С. 3–9. 5. Мазур С. Л. Криминологическая характеристика насильственной преступности среди военнослужащих внутренних войск МВД России и ее предупреждение : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / С. Л. Мазур. – М. : МУ МВД России, 2004. – 18 с. 6. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385. 7. Проступление и ответственность / В. С. Прохоров. – Л. : ЛГУ, 1984. – 136 с.

Надійшла до редколегії 27.09.2010

Рассмотрены проблемные вопросы организации и осуществления предотвращения воинских преступлений. Предложена широкая система мер воздействия на соответствующие детерминанты.

Some issues of the organization and realization of the military crimes' prevention are examined. The wide system of influence measures over the proper departments is offered.